

प्राथमिक तहका गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीको शब्द भण्डार

डा. बुद्धराज खनिया

त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र संकाय, कीर्तिपुर

लेखसार

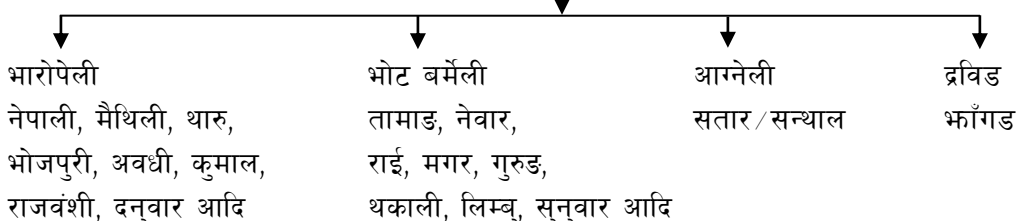
प्राथमिक तहका गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीको गुरुड शब्द भण्डार क्षमता अध्ययन गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएको यो लेख गुणात्मक अनुसन्धानको स्थलगत अध्ययनमा आधारित छ । यस अध्ययनका लागि उद्देश्यमूलक तरिकाबाट छनोट गरिएका लमजुङ जिल्लाका प्राथमिक तहमा अध्ययन गर्ने गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो घर परिवार, विद्यालय लगायत अर्घु, ल्होछार जस्ता विभिन्न विषयमा गुरुड भाषामा वर्णन गर्न लगाई आधारभूत शब्दहरू सङ्कलन गरिएको थियो । यस क्रममा स्वादेश शब्दसूचीका आधारमा नेपाली शब्दसूची तयार गरी शिक्षित गुरुड मातृभाषीहरूलाई अनुवाद समेत गर्न लगाइएको थियो । यसरी सङ्कलन गरिएका तथ्यहरूलाई वर्णनात्मक विधि अवलम्बन गरी पहिले समष्टिमा त्यसपछि क्रमशः शब्दवर्ग र विषय क्षेत्रका आधारमा गुरुड भाषाका आधारभूत शब्दहरूको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले जम्मा ३८७ ओटा शब्द प्रयोग गरेका छन् जस अनुसार उनीहरूले शब्दवर्ग अन्तर्गत सबैभन्दा बढी नाम त्यसपछि क्रमशः क्रियापद, विशेषण, अव्यय र सर्वनाम प्रयोग गरेका छन् भने विषय क्षेत्र अन्तर्गत सबैभन्दा बढी भूगोल, खगोलसँग सम्बन्धित शब्द प्रयोग गरेका छन्, त्यसपछि क्रमशः मानव र मानवीय अङ्ग, खाद्य-पेय पदार्थ, समय, वार, महिना, पशुपक्षी, किरा फट्याङ्गा, चाडपर्व, पोशाक, धातु, रङ, नाता सम्बन्ध, बोट विरुवा, फलफूल, घरायसी वस्तु, गुण, स्वभाव, भाव, अवस्था, सङ्ख्या, परिमाण र स्वास्थ्य एवम् वातावरणसँग सम्बन्धित शब्दहरू प्रयोग गरेका छन् ।

मुख्य शब्दहरू : आधारभूत शब्द, मातृभाषा, विषय क्षेत्र, शब्दवर्ग, शब्द भण्डार

परिचय

नेपाल बहु भाषिक मुलुक भएको हुँदा यहाँ विभिन्न भाषा परिवार अन्तर्गत विभिन्न भाषाभाषीका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । नेपालमा भारोपेली, भोट बर्मेली, आग्नेली र द्रविड परिवारका भाषाहरू प्रयोगमा छन् (पोखरेल, २०५५, पृ. ८९) । नेपालमा उक्त चार परिवारका भाषाभाषीका साथै ती भाषा परिवारसँग नमिल्ने कुसुन्डा भाषाभाषीहरू पनि रहेका छन् । कुसुन्डा भाषा कुनै पनि भाषा परिवारसँग मिल्दैन (वाटर्स, सन् २००५) । २०६८ सालको जन गणना अनुसार नेपालमा उक्त भाषा परिवारका १२३ ओटा भाषा प्रयोगमा छन् भने पछिल्लो तथ्यलाई हेर्दा भाषा आयोग (२०७६) का अनुसार नेपालमा १२९ ओटा मातृभाषाहरू प्रचलनमा भएको देखिन्छ । नेपालमा प्रयोग हुने उक्त चार ओटा भाषा परिवार र ती अन्तर्गत रहेका भाषाहरूलाई तल आरेखमा देखाइएको छ :

नेपालका भाषा परिवार र भाषाहरू

नेपालका भाषा परिवार र ती अन्तर्गतका भाषाहरू

उक्त भाषाभाषीहरू नेपालका विभिन्न ठाउँमा बसोबास गर्दछन् । कुनै ठाउँमा कुनै भाषाभाषीहरू बहुल रूपमा बसोबास गरेको पाइन्छ भने कुनै ठाउँमा मिश्रित रूपमा बसोबास गरेको देखिन्छ । ठाउँ अनुसार भाषिक सङ्ख्या र परिवेश दुवैमा भिन्नता पाइन्छ । २०६८ सालको जन गणना अनुसार कूल जनसङ्ख्याको एक प्रतिशतभन्दा बढी सङ्ख्या भएका भाषाहरूको विवरण तल तालिकामा दिइएको छ :

तालिका १

नेपालका भाषाहरूको सङ्ख्यात्मक विवरण

भाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाली	११८२६९५३	४४.६३
मैथिली	३०९२५३०	११.६७
भोजपुरी	१५८४९५८	५.९८
थारु	१५२९८७५	५.७७
तामाङ	१३५३३११	५.१०
नेवार	८४६५५७	३.१९
बज्जिका	७९३४१६	२.९९
मगर	७८८५३०	२.९७
उर्दु	६९१५४६	२.६१
अवधी	५०१७५२	१.८९
लिम्बु	३४३६०३	१.२९
गुरुङ	३२५६२२	१.२२

सिबिएस, सन् २०१२

एक प्रतिशतभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएका बाह्र ओटा भाषा र ती भाषाभाषीका मूल वक्ताहरूमध्येबाट गुरुङ मातृभाषीलाई प्रस्तुत अनुसन्धान लेखमा छनोट गरिएको हो ।

माथिको तथ्याङ्क अनुसार १.२२ प्रतिशत गुरुङ मातृभाषीहरू नेपालका प्रायः सबै क्षेत्रमा छरिएर रहेका छन् । तर सबै ठाउँका गुरुङहरूको मातृभाषा गुरुङ छैन । मुख्यतः गण्डकी प्रदेशका गुरुङहरूले पहिलो भाषाको रूपमा आफ्नो जातीय भाषा गुरुङ भाषा प्रयोग गर्दछन् । फेरि सबै ठाउँमा गुरुङ भाषाको प्रयोग एकैनासको पनि पाइँदैन । ठाउँ अनुसार गुरुङ भाषाका विभिन्न भेदहरू छन् । मोटामोटी रूपमा गुरुङ भाषालाई तमु (२०५३) ले दुई भागमा वर्गीकरण गरी अध्ययन गर्न सकिने बताएका छन् जस अनुसार मादी नदीको पूर्वी भेगमा लमजुङ, गोरखा, धादिङ पर्दछन् भने पश्चिमी भागमा तनहुँ, कास्की, स्याङ्जा, पर्वत पर्दछन् । त्यस्तै तमु (२०६३) ले मनाङ्गी, लमजुङेली र कस्केली भनी मोटामोटी तिन किसिमका गुरुङ भाषाका भाषिकाको विभाजन गरेका छन् ।

गुरुङ भाषाको अहिलेसम्म व्यवस्थित र पर्याप्त अध्ययन हुन सकेको देखिँदैन । एकाध अध्ययनहरू भएका छन् । तमु (२०५३) ले परम्परागत शैलीमा नेपाली भाषाको माध्यमबाट गुरुङ भाषाको व्याकरण लेखेका छन् । त्यस्तै अर्का तमु (२०६३) ले तमु (गुरुङ) भाषाको व्याकरण लेखेका छन् । ग्लोवर र गुरुङ

(२०५९) ले गुरुङ-नेपाली-अङ्ग्रेजी बहुभाषी शब्दकोश सम्पादन गरेका छन् । खनिया (२०६७, २०६८) द्वारा क्रमशः गुरुङ - नेपाली शैक्षणिक शब्दकोश निर्माण र गुरुङ र नेपाली भाषाको तुलनामा लघु अनुसन्धान गरिएको छ । त्यस्तै तमु र अन्य (२०६५) ले गुरुङ भाषा नजान्नेहरूका लागि गुरुङ भाषा सिकाउने उद्देश्यले एउटा पुस्तिका तयार गरेका छन् । प्राथमिक तहमा मातृभाषामा पठन पाठन गर्न सकिने सवैधानिक व्यवस्था अनुसार गुरुङ भाषामा रत्न बहादुरको लेखन तथा सम्पादनमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (पाविके) (२०५९, २०६०क, २०६०ख, २०६१, २०६३) ले कक्षा १ देखि ५ सम्मका पाठ्यक्रम तथा पाठ्य पुस्तकहरू तयार गरेको छ । यस्ता केही अध्ययनहरू भए पनि शैक्षणिक दृष्टिले प्राथमिक तहका विद्यार्थीमा केन्द्रित भएर गुरुङ भाषाको शब्द भण्डारको अध्ययन भएको पाइँदैन । पहिलो भाषा एवम् दोस्रो भाषाको बोध तथा अभिव्यक्ति क्षमता अभिवृद्धि गर्न शब्द भण्डार आधारभूत पक्ष भएकाले र सोही क्षमताका आधारमा शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया अघि बढ्ने भएकाले समेत यहाँ भाषाका विभिन्न एकाइमध्ये शब्द भण्डार छनोट गरिएको हो । शर्मा र पौडेल (२०६७) को भाषा सिकाइको प्रारम्भिक तहमा आधारभूत शब्द भण्डारको विकासमा जोड दिइन्छ भन्ने सन्दर्भमा समेत पहिलो भाषा एवम् दोस्रो भाषाका रूपमा गुरुङ भाषा सिकने तथा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकने गुरुङ भाषी विद्यार्थीलाई उपयोगी हुने भएकाले यो अनुसन्धेय विषय समसामयिक र औचित्यपूर्ण देखिन्छ ।

उद्देश्य

यस अनुसन्धान लेखका उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् :

१. गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीको शब्द भण्डार क्षमता पहिचान गर्नु
२. उनीहरूले प्रयोग गरेका शब्दहरूलाई शब्दवर्ग र विषय क्षेत्रका आधारमा विश्लेषण गर्नु

अध्ययन विधि

यो लेख गुणात्मक अनुसन्धानको स्थलगत अध्ययनमा आधारित छ । यस अध्ययनका लागि गुरुङ भाषा बोल्ने सम्पूर्ण गुरुङ मातृभाषी वक्ताहरूलाई जनसङ्ख्या मानी लमजुङ जिल्लाको सुन्दर बजार नगरपालिका वडा नं. ४ र कास्की जिल्लाको मादी नगरपालिका वडा नं. ९ बाट प्राथमिक तह (कक्षा पाँच) मा अध्ययन गर्ने दश दश जनाका दरले २० जना गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थी छनोट गरियो भने सोही क्षेत्रबाट पाँच पाँच जनाका दरले दश जना शिक्षित गुरुङ मातृभाषीहरूलाई छनोट गरियो । यसरी जम्मा तिस जना गुरुङ मातृभाषीहरूको नमुना छनोट केसवेल (सन् २०१२) ले उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोटमा अनुसन्धाताले मुख्य घटनालाई बुझ्न र त्यसबारे जानकारी लिन कुनै व्यक्ति र स्थानको जानीजानी छनोट गर्दछ भने बमोजिम उद्देश्यपूर्ण आधारमा गरियो ।

प्राथमिक तथ्यहरू सङ्कलन गर्न प्रश्नवलीका रूपमा स्वादेश शब्दसूचीका आधारमा नेपाली शब्दसूची तयार गरियो । यी शब्दसूचीलाई भाषाविद् एवम् सम्बन्धित विषयका विज्ञहरूसँगको परामर्शमा विस्तार गरी अन्तिम रूप दिएर निर्धारित दश जना शिक्षित गुरुङ मातृभाषीहरूलाई अनुवाद गर्न लगाई गुरुङ भाषाका आधारभूत शब्दहरू सङ्कलन गरियो । त्यस्तै विस जना प्राथमिक तहमा अध्ययन गर्ने गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो घर परिवार, घरायसी कार्य, नाता सम्बन्ध, दैनिकी लगायत चाडपर्व, खाद्य पदार्थ जस्ता विभिन्न विषयमा गुरुङ भाषामा वर्णन गर्न लगाइएको थियो । यसरी प्राथमिक तहमा अध्ययनरत गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका शब्द र शिक्षित गुरुङ मातृभाषीले अनुवाद गरेका

शब्दहरूको मेल गराई निर्धारित गरिएका आधारभूत शब्दहरूलाई वर्णनात्मक विधि अवलम्बन गरी शब्दवर्ग र विषय क्षेत्रका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यस्तै किसिमले भण्डारी (२०६०) को शब्द भण्डार सम्बन्धी एक अध्ययनमा विभिन्न स्रोतबाट सङ्कलन गरिएका शब्दहरूलाई अक्षर सङ्ख्या, पदवर्ग र विषय क्षेत्रका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ । भट्टराई (२०६०) ले पनि त्यस्तै खालको अध्ययनमा शब्दहरूको पदवर्गका आधारमा वर्गीकरण गरी तिनको कठिनाइ स्तर पहिचान गरेका छन् ।

गुरुड मातृभाषीले प्रयोग गरेका आधारभूत शब्दहरू

यहाँ गुरुड मातृभाषीले प्रयोग गरेका गुरुड भाषाका आधारभूत शब्दहरूमा ३८७ ओटा शब्द सङ्ख्या पहिचान गरी तिनलाई पहिले समष्टिमा त्यसपछि क्रमशः शब्दवर्ग र विषय क्षेत्रका आधारमा वर्गीकरण र विश्लेषण गरेर देव नागरी लिपिको वर्णानुक्रममा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अउनेँ (अरू)	अच्या (छिः)	अर्घु	अलो (ताजा)
आँलाँ (भन्डा)	आघैँ (दाइ)	आडा (बहिनी)	आडी (माइजु)
आच्यौँ (कान्छो)	आजी (सानिमा)	आने (दिदी)	आपा (बुबा)
आमा (आमा)	आम्यौँ (कान्छीआमा)	इचु (यो)	उइब (बोलाउनु)
उडी (अस्ति)	उक्या (पहेंलो)	उब (ढाक्नु)	उहिँब (देखाउनु)
एछ्छाइ (यता)	एब (फर्कनु)	ओसौँ (अगाडि)	ओरे (अचम्म)
ओल्के (रातो)	औ (है)	औमो (भिनाजु)	करेबा (कराउनु)
कलाँज्यु (लप्सी)	का (बिको)	काँगु (चिउँडो)	काँज्यू (पोते)
काँब (तितो)	काम्लो (गिठा)	किँब (लिनु)	कुँ (पिसाब)
कु (छ्याती)	कुनी (ढिँकी)	कुन्दो (महिना)	कुर्तु (कुहिनो)
कूले (टोपी, हे.मल्खु)	के (काम)	केःब (चिलाउनु)	कैँ (भात)
कैँसी (बासी भात)	कोता (अगेनु)	कोते (जुका)	कोदे (भरे)
कोए (गीत)	कोया (भट्ट)	क्याँ (बाटो)	क्यु (पानी, भेडो)
क्युइ (भाषा)	क्युँबा (अमिलो)	क्यौँ (तिमी)	क्यौँरा (तामा)
क्वोइता (गुलियो)	क्र (कपाल)	क्रमु (पछ्यौरा)	क्राँब (कुहिनु)
क्रेफु (सिरानी)	क्रेव (चदनु)	क्रो (गहुँ)	क्रोए (गिद्ध)
क्रोदिन (शुक्रवार)	क्रोब (रूनु, सम्भनु)	केकेबा (गुलियो)	क्लि (दिसा)
क्लिँ (हिउँ)	क्ल्या (गोरु)	क्ल्यौँब (खेलु)	क्वैँ (जोखु)
क्वे (नाती)	क्हाब (समात्नु)	क्विह (तिमी)	क्हुँ (स्याखु)
क्हौँ (रगत)	क्हुँब (बस्नु)	क्हें (रोटी)	क्होच (खुकुरी)
क्होब (बुभ्नु)	क्ल्यो (ओछ्यान)	क्हवाँइ (माथि)	
खए (हावा)	खन (कहाँ)	खब (आउनु)	खरी (घाँटी)
खले (कसरी)	खाँबा (सक्नु)	खाउ (कुन, जुन)	खाउग (को)
खारब (भार्नु)	खिकुन्दो (भदौ)	खिः (पैँचो)	खुँब (जाडो)
खुकु (भोल)	खुत्केब (गुलियो)	खेतो (पशु)	खेब (पढनु)
खैम (कहिले)	खैली (कस्तो)	खोपे (कोठा)	खुब(नुहाउनु,माभ्नु)

खौबा (पोलु)	गा (घाउ)	ग्री (एक)	ग्रीबए (अर्को)
घलेक	घाँटु	ड (म, पाँच)	डारी (नजिक)
डि (सात)	डिम (ढुङ्गा)	डेय (धोती)	डेब (पोखु, सोधु)
डेस (साँभ)	डोलो (सोल्टी)	डोसेब (चिन्नु)	ड्युब (चिसो)
ड्यो (हामी)	ड्हदिन (आइतवार)	ड्हि (दुई)	डहे (दुध)
ड्होको (निधार)	च (ऊ, त्यो, तिनी)	चए (टीका)	चच (नुन)
चर (त्यहाँ)	चबा (खानु)	चिक्र (घुँडा)	चु (यो)
चुँब (बेच्नु)	चुमै (यिनी)	चें (बाघ)	चौफु (ओदान)
चोबा (भाँच्नु)	च्यकुन्दो (साउन)	च्याब (मुछ्नु)	च्यु (दश)
च्युकुन्दो (कार्तिक)	च्युघी (एघार)	च्येब (चुहिनु)	च्ह (छोरा)
च्हमी (छोरी)	च्हज (सानो)	च्हिब (टोक्नु)	च्हौ (गुँड)
च्होगो (यति)	च्ह्यौ (उत्तर)		
छज्यालो (नमस्कार)	छबा (तातो)	छि (घाँस, बोसो)	छेबा (टोक्नु)
छो (दाम्लो)	छोको (मोटो)	छोपा (अचार, हे.छोब)	छिँ (नड)
छिगु (घिउ, तेल)	छयाब (शरीर)	छयाँब (राम्रो)	छ्युते (थोरै)
जइदी (जन्ती)	जग (भोलुङ्गो)	भोन (हाल्नु)	ट (फुल)
टब (लागनु)	टिँब (पिटनु)	टिब (बस्नु)	टु (छ)
टोब (न्यानो)	टहा (तरकारी)	टहिम्ली (छाला)	टहोब (जित्नु)
ठागु (जेठो छोरो)	डल्दिब (ढाल्नु)	त (बन्चरो)	तकुन्दो (वैशाख)
तब (बन्नु,हुनु,ओर्लनु)	तमो (हुन्छ)	तम्ब्ल (पुतली)	तयो (पिँडालु)
तले (किन)	ता (के, जे, सियो)	ताँगा (माछा)	ताबा (खन्नु)
ताक्या (सेतो)	तारे (अब)	तिँ (घर, मुटु)	तिमी (बाँदर)
तिब (फुटनु)	तिबी (जुका)	तियाँ (आज)	तिली (सुँगुर)
तिस्योर (असिना)	तेब (पाक्नु, खस्नु)	तेमे (तरुल)	तेल (हिँजो)
तो (थुक)	तौँब (रमाउनु)	तौँलब (थाल्नु)	तोकुन्दो (पुस)
तोतो (नुनिलो)	तहियँर (दिउँसो)	तहौँब (उदाउनु)	तहिनी (सूर्य)
तहेब (साटनु)	थाँ (गन्ध)	थागाले (ठुलो)	थाब (हान्नु)
थी (आफू)	थुब (टिप्नु)	थुँब (पिउनु)	थेँब (राख्नु)
दिले (तर)	देदे (अलिअलि)	धवे (फेरि)	धुँ (बोट, रूख)
नक (कुखुरो)	नक्यु (कुकुर)	नखुँ (नाक)	नना (तोरी)
नमि (मुसो)	नमे (चरो)	नरुँ (अघि)	ना (सिँगान)
नाँ (पानी)	नाँग (भोलि)	नाम्या (चट्याड)	नारब (थाक्नु)
नारे (कोदो)	नास (गाउँ)	नोब (बोक्नु)	नोबर (हावा)
नुक्री (हाड)	नुग्याले (अग्लो)	न्ओ (लसुन)	न्वारा (बिरालो)
हपे (कान)	न्हब (पाल्नु)	न्हर (निद्रा)	न्हु (पश्चिम)
न्हो (पिप)	न्हवाइ (तल)		

पय (फलाम)	पइगो (हिँडो)	पइदु (दाल)	पदे (नाइटो)
पाँबा (पस्कनु)	पा (जाँड)	पाते (गुन्दुक)	पिङ्गो (हरियो)
पिव (छोड्नु)	पिँव (दिनु)	पुक्ला (सिलौटो)	पुचु (काँडा)
पोको (हाँडी)	पोब (टर्रो)	पोक्रो (भ्यागुतो)	पोर (खटिरा)
पोलो (सिस्नो)	प्रकुन्दो (असार)	प्रब (हिँडनु)	प्रे (आठ)
प्रो (भीर, पिठो)	प्ली (चार)	प्लोब (चिप्लनु)	प्लह (छाँया)
प्ले (डोको)	प्लले (गोडा)	प्लस्ये (चल्लो)	प्लकुन्दो (फागुन)
प्ल्या (पात)	प्ल्यो (मान्द्रो)	प्लि (अक्षर)	प्लिकुन्दो (चैत्र)
प्लिब (लेख्नु)	प्लौ (गोठ)	फ (लोगने)	फापिबा (लाज)
फाब (बाल्नु)	फि (बोक्रा)	फिर (माथि)	फुँ (शून्य)
फुगुरी (सर्प)	फेब (पुगनु)	फो (पेट)	फोकुन्दो (असोज)
फोत्ते (भोको)	फोब (तिर्नु, घस्नु)	फ्याबा (हलुङ्गो)	बाच्यो (सानाबा)
बाज्यु (बाजे)	वान (पर्खाल)	बिब (भन्नु)	बुज्यू (बजै)
भुस्या (फर्सी)	भोबा (बलियो)	मउचे (होचो)	मच्छ (केरा)
मार (सुन)	मिँ (नाम)	मि (आगो, आँखा)	मिक्लि (आँसु)
मिछु (अँध्यारो)	मिबा (पाक्नु)	मु (आकास)	मुइ (भुत्ला)
मुदिन (मङ्गलबार)	मुसी (तल)	मे (पुच्छर)	मेप्रो (खरानी)
मोर (जुँगा)	मोसो (लामखुट्टे)	म्रा (ढोका)	म्री (स्वास्नी)
म्रौ (खेत)	म्रौब (देख्नु)	म्रो (थुन)	म्लौक्या (कालो)
म्लह (धान)	म्वेँ (औषधी)	म्लि (मान्छे)	म्लो (भिनाजु)
म्लोते (ओठ)	म्ल्योब (चार्लु)	याब (जानु)	यो (हात)
यो: (चोर)	योना (औँला)	योसीँ (नड)	यहु (आँगन)
र (बाख्रो)	रिँ (बाँस)	रुँ (सिङ)	रु (धागो)
रुडी (पर्सि)	रैगो (टाढा)	रैब (लामो)	रोदी
रोब (सुत्नु)	रुहैदो (जाँतो)	लदिन (सोमबार)	लनी (चन्द्रमा)
लला (तातो)	लि (भन्याड, अनुहार)	लिलि (पछि)	लुँब (बल्नु)
लौ (दक्षिण)	लउकुन्दो (मङ्सिर)	ल्या (जिब्रो)	ल्लुकुन्दो (जेठ)
ल्लिब (हान्नु)	ल्लुब (बस्नु)	ल्ले (धेरै)	ल्लेब (चाटनु)
ल्लौ (आउ)	वाथिब (छोड्नु)	वाब (फाल्नु)	वीइबा (डाक्नु)
स (माटो, दाँत)	सदिन (बुधबार)	सरदादिन (शनिबार)	सारा (तारा)
सिँ (काठ)	सिँदिन (विहिवार)	सिँब (मर्नु)	सि (चामल)
सु (मुख, को)	सुँइदी (अदुवा)	से (जुम्रो)	सौँ (तिन)
सो (सास)	सोब (बाँच्नु)	सोबा (पिरो)	सोबे (बालुवा)
स्या (मासु)	स्यार (पूर्व)	स्येब (कोर्नु)	स्यौँ (घण्टा, खोला)
सेब (नाच्नु)	सोर्मे (रूघा)	हुब (ढाक्नु)	हे (लेक)
हौँ (खाल्टो)	हौँब (पस्नु)	ह्येँकुन्दो (माघ)	ह्लिब (लामो)

शब्दवर्गका आधारमा गुरुङ भाषाका शब्दहरू

यहाँ गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका आधारभूत शब्दहरूलाई शब्दवर्ग : नाम, सर्वनाम, विशेषण, अव्यय र क्रियाका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

नाम

गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले जम्मा २५३ ओटा नाम शब्दहरू प्रयोग गरेका छन् । यहाँ व्यक्तिवाचक नामलाई समावेश गरिएको छैन ।

अर्घु	आँलाँ	आघैँ	आडा	आडी	आम्च्यो
आच्यौँ	आजी	आने	आपा	आमा	आम्च्यौँ
ओएट	ओछेँ	औमो	कपेदा	कया	का
काँगु	काँज्यू	काम्लो	कि	कु ^१	कुँ
कुनी	कुन्दो	कुर्तु	कुले	के	कैँ
क्र	कमु	क्रेफु	को	कोए	कोदिन
क्लि	क्लिँ	क्ल्या	क्वे	क्हुँ	क्हौँ
क्हैँ	क्होच	क्ल्ह्यो	क्हवाँइ	खए	खरी
खिकुन्दो	खी:	खुँब	खुकु	खेतो	खोपे
गा	घलेक	घाँटु	ड	डि	डिम
डेए	डेस	डोलो	ड्यु	ड्हदिन	ड्हि
ड्हिबा	ड्हे	ड्हेला	ड्हेल्स्यो		
ड्होक्रो	चए	चच	चिक्र	चैँ	चौँ
चौँफु	च्यकुन्दो	च्ह	च्हमी	च्हौँ	च्होगो
च्ह्यौँ	छज्यालो	छि	छिँ	छिगु	छै
छो	छोको	छोपा	छ्याब	छ्याँब	छ्युते
जइदी	जग	जिगाल	भोन	ट	टहा
टिहम्ली	ठागु	त	तकुन्दो	तम्ब्ल	तयो
ता	ताँगा	ताक्या	तिँ	तिमी	तिबी
तियाँ	तिली	तिस्योर	तो	त्हयिँर	त्हिनी
थाँ	धवे	धुँ			
नक	नक्यु	नखुँ	नना	नमि	नमे
ना	नाँ	नाम्या	नारे	नास	नुग्याले
नोबर	न्ओ	न्वारा	न्हपे	न्हर	न्हु
न्हो	पय	पइगो	पइदु	पदे	पा
पाँ	पाते	पुक्ला	पुचु	पोको	पोक्रो
पोर	पोलो	प्ली	प्रकुन्दो	प्रो	प्ह
पे	पह्ले	पहस्यैँ	प्हकुन्दो	प्ह्या	प्ह्यो
प्हि	प्हिकुन्दो	प्हैमै	प्हौँ		
फ	फसी	फापिबा	फि	फुगुरी	फो

फोकुन्दो	फोत्त	फ्याबा	फलपाँ	बाच्यो	बाज्यु
बान	बुज्यू	भुस्या	भोबा	मच्छ	मल्खु
मार	मि	मिँ	मिक्लि	मिछु	म्ल्ह
मुइ	मुदिन	मुसी	मे	मेप्रो	मोर
मोसो	म्रा	म्राखे	म्रि	म्रो	म्रों
मु	म्वें	मिह	म्हो	म्होते	यो
यो:	योना	योप्ला	योसीँ	यहु	
र	रिँ	रुँ	रु	रुडी	रैगो
रैब	रोदी	रुहैदो	लउकुन्दो	लदिन	लनी
लि	लों	ल्या	लहुकुन्दो	लहे	लहौ
स	सदिन	सरदादिन	सारा	सि	सिँ
सिँदिन	सु	सुँइदी	से	सों	सो
सोंच्यु	सोतनी	सोबा	सोवे	सोमै	स्या
स्यौँ	सेब	हे	हों	ह्येँकुन्दा	

सर्वनाम

गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले जम्मा १७ ओटा सर्वनाम प्रयोग गरेका छन् । ती यस प्रकार छन् :

अउनेँ	इचु	क्यौँ	खन	खले	खैम
खैली	खाउ	खाउग	ग्रीबए	ड	ड्यो
च	चु	चुमै	ता	थी	

विशेषण

गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले जम्मा ३० ओटा विशेषण शब्द प्रयोग गरेका छन् । ती यस प्रकार छन् :

अलो	उक्या	ओल्के	काँब	क्युँबा	क्वोइता
केकेबा	खुत्केब	इयुब	च्होगो	छवा	छ्याँब
छ्युते	टोब	तोतो	थागाले	देदे	नुग्याले
पिङ्गो	पोब	फोत्ते	फ्याबा	भोबा	मउचे
मवाले	म्लौँक्या	रैब	लहे	सोबा	हिव

अव्यय

गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले जम्मा २२ ओटा अव्यय शब्द प्रयोग गरेका छन् । अव्यय अन्तर्गत उनीहरूले सबैभन्दा बढी क्रियायोगी, त्यसपछि संयोजक, नामयोगी, विस्मयादिबोधक र निपात प्रयोग गरेका छन् ।

औ	अच्या	उडी	एछाइ	कोदे	क्व्वाँइ
कोदे	झारी	चर	तले	तियाँ	तेलतियाँ
दिले	दे	धवे	नरूँ	नाँग	न्हवाइ
फिर	रैगो	रुडी	लिलि		

क्रियापद

गुरुड भाषी विद्यार्थीले जम्मा ७४ ओटा क्रियापद प्रयोग गरेका छन् । ती यस प्रकार छन् :

उडब	उब	उहिँब	एब	करेबा	किँब
केःब	क्राँब	क्रेब	क्रोब	कल्यौँब	क्वैँब
कहाब	कहुँब	कहोब	खब	खाँबा	खारब
खेब	खुब	खौँबा	डेब	डोसेब	ड्हिड्व
चबा	चुँब	चोबा	च्याब	च्येब	च्हिब
छेबा	भोन	टब	टिँब	टिब	ट्होब
तब	तमो	ताबा	तिब	तेब	तौँब
तौँलब	त्तेब	थाब	थुब	थुँब	थेँब
नारब	नोब	न्हब			
पाँबा	पिँब	पिब	प्रब	प्लोब	फाब
फेब	फोब	मिबा	मो	म्ह्योब	याब
रोब	लहुब	ल्लेँब	वाथिब	वाब	वीइबा
सिँब	सोब	स्येब	सेब	हौँब	

विषय क्षेत्रका आधारमा गुरुड भाषाका शब्द

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका शब्दहरूलाई मानव, मानवीय अङ्ग, नाता सम्बन्ध, पेसा र व्यवसाय, चाडपर्व, सामाजिक कार्य, गुण, स्वभाव, भाव, अवस्था, घर, भवन, घरायसी वस्तु, भूगोल तथा खगोल, समय, मौसम, वार, पशुपक्षी, किरा फट्याङ्गा, बोट विरुवा, फलफुल, सागापात, तरकारी, खाद्य पदार्थ, कपडा, धातु, गहना, सङ्ख्या जस्ता बाह्य ओटा विषय क्षेत्रका आधारमा वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । उक्त विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित शब्दलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

नाता सम्बन्ध

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका नाता सम्बन्ध जनाउने २० ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

आघैँ	आडा	आडी	आच्यौँ	आजी	आने
आपा	आमा	आम्च्यौँ	औमो	क्वे	डोलो
च्ह	च्हमी	फ	वाच्यो	वाज्यु	बुज्यु
मि	म्हो				

मानव र मानवीय अङ्ग

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका मानव र मानवीय अङ्गसँग सम्बन्धित ३४ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

ओएट	काँगु	कु	कुँ	कुर्तु	को
क्र	क्लि	खरी	इहोक्रो	चिक्र	छि
छि	छ्याब	टिहम्ली	तिँ	तो	नुक्री
न्हपे	पद	फ्ले	फ्हो	मि	मोर
मिह	म्होते	यो	योना	योसीँ	लि
ल्या	स	सु	सो		

खाद्य-पेय पदार्थ

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका खाद्य-पेय पदार्थ सम्बन्धी ३३ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

अलो	काँब	काम्लो	कैं	कैंसी	क्यु
क्युँबा	क्वोइता	को	केकेबा	कहें	खुकु
खुन्केब	इहे	चच	छवा	छोपा	छिगु
तोतो	नारे	पइगो	पइदु	पा	पाते
पोब	प्रो	म्लह	से	सो	सोबा
स्या	स्यौँ	सोर्मे			

चाड-पर्व, पोशाक, धातु, गहना र रड

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका चाड-पर्व, पोशाक, धातु, गहना र रड सम्बन्धी २१ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

अर्घु	आँलाँ	उक्या	ओल्के	काँज्यू	कुले
कोए	कमु	घलेक	घाँटु	डेय	चए
छज्यालो	इदी	ताक्या	पय	पिङ्गो	मार
म्लौँक्या	रु	स्यौँ			

घरायसी वस्तु

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका घरायसी वस्तुसँग सम्बन्धित १६ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

का	कुनी	क्रेफु	कहँ	कहोच	चौँफु
छो	त	ता	पुक्ला	पाँ	पोको
फे	फ्यो	म्रा	रहँदो		

समय, वार, महिना

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका समय, वार, महिनासँग सम्बन्धित २८ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

उडी	कुन्दो	कोदे	क्रोदिन	खिकुन्दो	खुँब
डेस	इहदिन	च्यकुन्दो	च्युकुन्दो	तकुन्दो	तारे
तियाँ	तेल	तोकुन्दो	तह्यिर	प्रकुन्दो	फ्हकुन्दो फ्हिकुन्दो
	फोकुन्दो	मुदिन	लदिन	लउकुन्दो	लहुकुन्दो
सदिन	सरदादिन	सिँदिन	ह्येँकुन्दो		

पशुपंक्षी, किरा फट्याङ्ग्रा

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका पशुपंक्षी, किरा फट्याङ्ग्रासँग सम्बन्धित २६ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

कोते	क्यु	क्रोए	क्ल्या	खेतो	कहौँ
तम्ब्ल	ताँगा	तिमी	तिबी	तिली	नक
कुखुरो)	नक्यु	नमि	नमे	न्वारा	फ्हौँ
फुगुरी	मुइ	मे	मोसो	म्रो	र
रुँ	से				

बोट विरुवा, फलफूल

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका बोट विरुवा, फलफूलसँग सम्बन्धित १७ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

कलाँज्यु	कोया	क्रो	ट	टहा	तयो
तुँ	तेमे	नना	न्ओ	पुचु	पोलो
पह्या	फि	भुस्या	मच्छ	सुँइदी	

भूगोल, खगोल

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका भूगोल, खगोलसँग सम्बन्धित ३८ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

एछाइ	ओसौँ	कोता	क्याँ	क्लिँ	खए
खुँव	डिम	चर	चह्यौँ	तिस्योर	त्हिनी
नाम्या	नास	नोबर	नुग्याले	न्हु	प्रो
प्लह	बान	मउचे	मि	मिछु	मु
मुसी	मेप्रो	यहु	रैगो	रैब	लनी
लौँ	सारा	सोबे	स्यार	स्यौँ	हे
हौँ	हिव				

स्वास्थ्य, वातावरण

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका स्वास्थ्य, वातावरणसँग सम्बन्धित ९ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

क्लि	कहाँ	गा	न्हो	पोर	फोत्ते
म्वेँ	सो	सोमेँ			

गुण, स्वभाव, भाव, अवस्था

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका गुण, स्वभाव, भाव, अवस्था सम्बन्धी १५ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

के	खी:	चहज	ओरे	छोको	तो
थागाले	न्हर	फोत्ते	फ्याबा	भोबा	मिक्लि
यो:	लला	हिव			

सङ्ख्या र परिमाण

गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीले प्रयोग गरेका सङ्ख्या र परिमाण सम्बन्धी १३ ओटा शब्दहरू यस प्रकार छन् :

ग्री	ड	डि	इहि	च्यु	च्होगा
छ्युते	टु	प्रे	प्ली	फुँ	सौँ
ल्ले					

निष्कर्ष

यो अनुसन्धान लेख गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीहरूको शब्द भण्डार क्षमतासँग सम्बन्धित छ। लमजुड र कास्की जिल्लाका प्राथमिक तहमा अध्ययनरत गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रयोग गरेका गुरुड शब्दहरूका आधारमा आधारभूत शब्दहरू पहिचान गरी तिनलाई शब्दवर्ग र विषय क्षेत्रका आधारमा

विश्लेषण गरिएको छ । प्राथमिक तहका गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले जम्मा ३८७ ओटा गुरुङ शब्द प्रयोग गरेका छन् जसमा अनेकार्थी शब्दहरू पनि प्रशस्त छन् । यसले समष्टिमा शब्द सङ्ख्या कम देखिए पनि प्रयोग सन्दर्भमा सोभन्दा बढी देखिन्छन् । जस्तै 'ड' सर्वनाम 'म' मा पनि प्रयोग भएको छ र सङ्ख्या वाचक 'पाँच' मा पनि प्रयोग भएको छ । यसले गर्दा समष्टि शब्द र शब्दवर्ग एवम् विषय क्षेत्रको शब्द सङ्ख्यामा अन्तर देखिएको छ । गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले शब्दवर्ग अन्तर्गत सबैभन्दा बढी २५३ नाम शब्द त्यसपछि क्रमशः क्रियापदमा ७४ ओटा शब्द, विशेषणमा ३० ओटा शब्द, अव्ययमा २२ ओटा शब्द र सर्वनाममा १७ ओटा शब्द प्रयोग गरेका छन् भने विषय क्षेत्र अन्तर्गत सबैभन्दा बढी भूगोल, खगोलसँग सम्बन्धित ३८ ओटा शब्द प्रयोग गरेका छन्, त्यसपछि क्रमशः मानव र मानवीय अङ्गमा ३४ ओटा शब्द, खाद्य-पेय पदार्थमा ३३ ओटा शब्द, समय, वार, महिनामा २८ ओटा शब्द, पशुपक्षी, किरा फट्याङ्ग्रामा २६ ओटा शब्द, चाडपर्व, पोशाक, धातु, रङमा २१ ओटा शब्द, नाता सम्बन्धमा २० ओटा शब्द, बोट विरुवा, फलफूलमा १७ ओटा शब्द, घरायसी वस्तुमा १६ ओटा शब्द, गुण, स्वभाव, भाव, अवस्थामा १५ ओटा शब्द, सङ्ख्या, परिमाणमा १३ ओटा शब्द र स्वास्थ्य एवम् वातावरणमा ९ ओटा शब्दहरू प्रयोग गरेका छन् ।

प्राथमिक तहका गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीको शब्द भण्डार क्षमता हेर्दा उनीहरूले सबै किसिमका शब्दवर्ग र उल्लिखित १२ ओटा विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित शब्दहरू प्रयोग गर्दछन् । त्यसैगरी प्राथमिक तहका गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीले केही उखान टुक्का पनि प्रयोग गर्दछन् । यसरी समग्रमा हेर्दा गुरुङ मातृभाषी विद्यार्थीहरू आफ्नो मातृभाषामा लेख्य माध्यमबाट सामान्य भाषिक व्यवहार गर्न सक्षम देखिन्छन् ।

सन्दर्भ सूची

- केसवेल/Creswell, J. W. (2011). *Research design* (3rd ed.), New Delhi: SAGE.
- खनिया, बुद्धराज (२०६७), *गुरुङ - नेपाली शैक्षणिक शब्दकोश निर्माण*, अप्रकाशित लघु अनुसन्धान प्रतिवेदन, काठमाडौं : शिक्षाशास्त्र सङ्काय डिनको कार्यालय, त्रिवि ।
- खनिया, बुद्धराज (२०६८), *गुरुङ र नेपाली भाषाको तुलना*, अप्रकाशित लघु अनुसन्धान प्रतिवेदन, भक्तपुर : विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ।
- ग्लोबर, वरन डब्ल्यु र गुरुङ, रत्नबहादुर (सम्पा.) (२०५९), *गुरुङ-नेपाली-अङ्ग्रेजी शब्दकोश*, काठमाडौं : तमु बौद्ध सेवा समिति नेपाल ।
- तमु, आस बहादुर (२०६३) *तमु (गुरुङ) भाषाको व्याकरण, रचना तथा भाषा विज्ञान*, लमजङ : लमजङ अफसेट प्रेस ।
- तमु, धनबहादुर लामिछाने (२०५३), *आधारभूत गुरुङ व्याकरण*, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०५५), *राष्ट्रभाषा*, (दशौं सं.), काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६०), *निम्न माध्यमिक तह पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको आधारभूत नेपाली शब्दवलीको अध्ययन*, अप्रकाशित विद्यवारिधि शोध प्रबन्ध, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, त्रिवि, कीर्तिपुर ।

भण्डारी, पारसमणि (२०६०), प्राथमिक तह (कक्षा १-३) का विद्यार्थीहरूको आधारभूत नेपाली शब्द भण्डारको निरूपण, अप्रकाशित विद्यावारिधि शोध प्रबन्ध, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर ।

भाषा आयोग (२०७६), वार्षिक प्रतिवेदन (तेस्रो), स्वयम् : ललितपुर ।

वाटर्स / Waters, David E. (2005). *Kusunda grammar*. Kathmandu : National foundation for the development of Indigenous nationalities.

शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद (२०६७), नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

सिबिएस / CBS (2002), *Population Census 2001, National Report*, His Majesty's Government of Nepal, National Planning Commission Secretariat, CBS, Nepal.